

УДК 336.71

Шляхи вдосконалення методики оцінки кредитоспроможності підприємства

Гуменюк М.М.

кандидат економічних наук,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Перебиківська Т.І.

магістр
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті досліджено та узагальнено сучасні методичні підходи до оцінки кредитоспроможності підприємств. Проведено порівняльний аналіз застосування вітчизняних методик оцінки. Обґрунтовано напрями вдосконалення методики оцінки кредитоспроможності підприємств.

Ключові слова: кредитоспроможність підприємства, аналіз, оцінка рівня кредитоспроможності.

Гуменюк М.М., Перебиковская Т.И. ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследованы и обобщены современные методические подходы к оценке кредитоспособности предприятий. Проведен сравнительный анализ применения отечественных методик оценки. Обоснованы направления совершенствования методики оценки кредитоспособности предприятий.

Ключевые слова: кредитоспособность предприятия, анализ, оценка уровня кредитоспособности.

Humeniuk M.M., Perebykivska T.I. WAYS OF IMPROVING PROCEDURES CREDIT RATING ENTERPRISES

This paper investigates and summarizes the current methodological approaches to assess the creditworthiness of companies, a comparative analysis of the national valuation techniques reasonably areas of improving methods of assessing the creditworthiness of companies.

Keywords: creditworthiness of the company, analysis, assessment of creditworthiness.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діяльність підприємства в системі ринкової економіки неможлива без періодичного використання різноманітних форм залучення кредитів. У таких економічних умовах залучення кредитних ресурсів для стабілізації фінансового стану є досить поширеним. Фінансово-кредитні установи в процесі кредитування використовують низку методів та прийомів дослідження фінансового стану позичальника, проте навіть правильна оцінка не зводить ризик неповерненості кредиту до нуля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та напрями вдосконалення оцінки кредитоспроможності підприємств відображено в працях вітчизняних науковців, таких як: О. Вовчак [6], А.О. Єліфанов [2], І.В. Рудченко [3], О.О. Терещенко [5] та ін. Однак невирішеними залишилися проблеми інтегральної оцінки кредитоспроможності вітчизняних підприємств.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виокремлення ключових проблем у сфері діагностики кредитоспроможності підприємств в Україні,

а основним завданням – визначення шляхів удосконалення методики оцінки кредитоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нормативно-правових документах кредитоспроможність розглядається як наявність у боржника передумов для проведення кредитної операції та його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки [1].

У наукових працях вітчизняних дослідників зустрічаються різноманітні трактування даної економічної категорії. На нашу думку, кредитоспроможність – це спроможність підприємства, яке на даний час не має достатніх власних коштів для здійснення та розширення своєї фінансово-господарської діяльності, у визначені терміни та в повному обсязі розраховуватися за зобов'язаннями, які настануть у разі залучення підприємством кредитних ресурсів.

Різнomanітність підходів до визначення кредитоспроможності проявляється також і в підходах до її оцінки. Кожен банк розробляє власні критерії та методики оцінки кредито-

спроможності позичальника на основі кількісних та якісних характеристик. У науково-практичній літературі також здебільшого виокремлюють кількісні та якісні критерії кредитоспроможності.

Кредитоспроможність прямо пов'язана з фінансово-господарським станом підприємства – сукупністю характеристик, які розкривають його забезпеченість фінансовими ресурсами, необхідними для ефективного функціонування, ефективністю використання власних і залучених ресурсів, фінансово-господарськими зв'язками з іншими суб'єктами господарської діяльності, платоспроможністю, прибутковістю, фінансовою стабільністю і діловою активністю [2, с. 10].

У літературних джерелах оцінку кредитоспроможності часто зводять до оцінки фінансового стану. На думку І.В. Рудченко, «кредитоспроможність охоплює такі сторони фінансового становища підприємства, як платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність, прибутковість, якість і вартість забезпечення, кредитна історія позичальника тощо» [3, с. 165].

Національний банк України в «Положенні про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків», затверджену Постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279, розробив методику аналізу фінансового стану позичальника, яка повинна була враховуватися банками обов'язково [4].

У процесі оцінки кредитоспроможності позичальника здійснювався перерахунок груп показників у рейтингове число, яке визначається шляхом порівняння показників діяльності підприємства з їх нормативними значеннями, на основі чого присвоювалася певна сума балів для кожного з показників. Залежно від рівня фінансового стану позичальника за загальною сукупністю балів йому присвоювався один із п'яти класів. У Положенні наведено характеристику даних класів.

Однак наведені вимоги були мінімально необхідними, і кожен банк мав можливість розробити власний підхід з урахуванням своєї специфіки, основних положень кредитної політики та конкретних економічних умов. Зокрема, банки самостійно визначали: нормативні значення та відповідні бали для кожного показника залежно від його вагомості (значимості) серед інших показників, що можуть свідчити про найбільшу ймовірність виконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями; додаткові критерії оцінки,

що підвищували вимоги до показників, для адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю над ними (питома вага суми балів за додатковими показниками не перевищувала 30% від визначеної банком загальної суми балів); значущість кожного із запропонованих НБУ показників індивідуально для кожної групи позичальників залежно від кредитної політики банку, особливостей клієнта (галузь економіки, сезонність виробництва, обіговість коштів тощо), ліквідності балансу, становища на ринку тощо.

Однак об'єднання українських банків (за рекомендаціями НБУ) в єдиний рейтинг різноманітних кількісних та якісних показників породжувало значний суб'єктивізм. Так, ПАТ «Промінвестбанк» розробив і використовував методику визначення кредитоспроможності позичальника на основі кількісної оцінки фінансового стану та якісного аналізу ризиків. До кількісних показників належали: кредитна історія клієнта, умови діючої кредитної угоди, ефективність управління позичальника, вплив галузевих та географічних факторів, оцінка ділових якостей керівництва позичальника та інша інформація. ПАТ «КБ «Правекс-Банк» для визначення рівня кредитоспроможності суб'єкта господарювання використовував методику оцінки фінансового стану позичальника, яка включає: загальну характеристику позичальника; аналіз показників фінансового стану позичальника; кредитну історію; наявність забезпечення й оцінку якості застави; аналіз ефективності комерційної угоди, що кредитується. Методика проведення оцінки фінансового стану позичальників ПАТ «Райффайзен банк Аваль» включала: показники фінансового стану; обороти по рахунках; кредитну історію; об'єктивні фактори діяльності клієнта; додаткові фактори. Особливістю методики даного банку було врахування об'єктивних та додаткових факторів діяльності підприємства, таких як специфіка діяльності, наявність нерухомості, характер зв'язків із контрагентами, наявність постійної валютної виручки, участь у спільних програмах, наявність державної підтримки та ін.

Визначення кредитоспроможності за методами комерційних банків засвідчило, що:

– банки не тільки самостійно визначали значущість кожного із запропонованих НБУ показників індивідуально для кожної групи позичальників, а й самостійно вибирали систему показників та вели довільну градацію балів відповідно до кожного класу;

– за самостійно розробленими банками критеріями оцінки позичальників часто завищувався їх клас, що призводило до штучного поліпшення реального фінансового стану позичальника;

– класифікація одного і того ж позичальника в різних банках істотно відрізнялася.

Результати оцінювання кредитоспроможності за даною методикою не давали об'єктивної інформації для прийняття обґрунтованих фінансових рішень. Часто банки присвоювали однаковий клас позичальникам із діаметрально протилежними значеннями фінансових показників. Водночас позичальники з незадовільними фінансовими показниками могли отримати найвищі класи. Різні банки присвоювали одному й тому ж позичальнику абсолютно різні класи за ризиком. Логічним наслідком низької якості оцінки стала значна питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі українських банків.

Для вдосконалення методики оцінки було прийнято «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», затверджене Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23. Цим документом запроваджено систему рейтингової оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб. Вона базується на розроблених д. е. н., проф. О.О. Терещенком галузевих дискримінантних функціях для українських галузей промисловості.

Відповідно до даного Положення, розроблено моделі розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи для великого або середнього та малого підприємства в розрізі видів економічної діяльності згідно з Класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД), наведено методику розрахунку фінансових коефіцієнтів, які використовуються для розрахунку інтегрального показника, а також таблицю інтерпретації одержаних результатів оцінки.

Запропонований підхід включає такі кроки:

1. Вибір моделі інтегральної оцінки фінансового стану позичальника:

– з'ясування категорії підприємств, до якої належить позичальник: суб'єкт малого підприємства чи середнє (велике) підприємство;

– з'ясування виду економічної діяльності позичальника за КВЕД.

2. Розрахунок фінансових коефіцієнтів, які передбачені моделлю, та визначення інтегрального показника фінансового стану позичальника.

3. Визначення класу боржника відповідно до рівня фінансового стану.

4. Розрахунок коефіцієнта покриття боргу, на основі якого визначається спроможність позичальника обслуговувати отримані кредити.

5. Присвоєння категорії якості кредитної заборгованості відповідно до класу позичальника та стану обслуговування боргу.

6. Додатковий аналіз відповідно до внутрішнього положення.

7. Визначення показника ризику кредиту в межах встановленого для категорії якості діапазону.

Проведемо порівняльний аналіз оцінки кредитоспроможності ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за викладеними вище методиками (табл. 1).

Відповідно до проведеного аналізу, клас кредитоспроможності ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» підвищився. Згідно з рейтинговою шкалою, ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» у 2013 та 2014 рр. належить до класу Б, а в 2015 р. – до класу А, тобто фінансова діяльність добра, що свідчить про можливість своєчасного виконання зобов'язань за кредитними операціями, зокрема погашення основної суми боргу та відсотків за ним відповідно до умов кредитної угоди; економічні показники знаходяться в межах установлених значень (відповідно до методики оцінки фінансового стану позичальника, затвердженої внутрішніми документами банку); вище керівництво позичальника має відмінну ділову репутацію; позичальник має бездоганну кредитну історію.

Результати оцінки за моделлю розрахунку інтегрального показника для великого або середнього підприємства відповідно до галузевої приналежності досліджуваного підприємства наведено в табл. 2.

Відповідно до проведеного аналізу та згідно з даними інтерпретації, ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» у 2013 р. належить до класу 2, у 2014–2015 рр. – до класу 1. Проте характеристику даних класів не наведено у Положенні 2012 р., та й зважаючи на те, що загальна кількість класів – 9, результат за інтегральною оцінкою, очевидно, буде кращим, що бачимо на прикладі 2014 р.

Отже, результати аналізу за рейтинговою моделлю дещо не співпадають із результатами згідно з моделлю розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи. Це можна пояснити тим, що для ПАТ «Чер-

нівецький олійно-жировий комбінат», згідно з галузевою приналежністю, застосовується дискримінантна функція, в якій високі фінансові індикатори застосовуються до показників рентабельності активів та фінансової незалежності. А згідно з методикою рейтингової оцінки, підприємство недоотримує відповідної кількості балів у зв'язку з низькими показниками

ліквідності. Проте низький рівень ліквідності ще не характеризує неплатоспроможність.

Погоджуємося з думкою О.О. Терещенко, що типовими недоліками в оцінці кредитоспроможності на основі «Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» є такі:

Таблиця 1

Визначення класу позичальника ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» за 2013–2015 рр. на основі рейтингової оцінки

Назва показника	Вагове значення показника	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
		Розрахункове значення показника	З урахуванням вагомості	Розрахункове значення показника	З урахуванням вагомості	Розрахункове значення показника	З урахуванням вагомості
I група – попередня оцінка позичальника. Вагомий коефіцієнт – 2							
Період функціонування	0,5	5	2,5	5	2,5	5	2,5
Наявність бізнес-плану	1	0	0	0	0	0	0
Прибуткова діяльність	2	1	2	2	4	3	6
Погашення позичок	6	1	6	1	6	1	6
Сплата відсотків	6	1	6	1	6	1	6
Разом по групі I		16,5×2=33		18,5×2=37		20,5×2=41	
II група – показники платоспроможності. Вагомий коефіцієнт – 5							
Коефіцієнт загальної ліквідності	8	0,562	0	0,877	0	1,245	8
Коефіцієнт швидкої ліквідності	7	0,500	7	0,660	7	0,947	7
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	6	0,003	0	0,000	0	0,004	0
Разом по групі II		7×5=35		7×5=35		15×5=75	
III група – показники фінансової стійкості. Вагомий коефіцієнт – 4							
Коефіцієнт фінансової стійкості	6	1,951	6	2,457	6	5,505	6
Коефіцієнт фінансової незалежності	5	0,661	5	0,711	5	0,846	5
Коефіцієнт фінансового левевериджу	4	0,512	4	0,407	4	0,182	4
Коефіцієнт оборотності балансу	4	0,305	0	0,335	0	0,324	0
Коефіцієнт маневреності	4	-0,320	0	-0,231	0	-0,085	0
Разом по групі III		15×4=60		15×4=60		15×4=60	
IV група – показники надійності підприємства. Вагомий коефіцієнт – 2							
Коефіцієнт забезпечення кредиту	8	2	16	2	16	2	16
Оборотність дебіторської заборгованості	2	4,562	4	3,302	0	4,403	4
Оборотність кредиторської заборгованості	2	1,531	4	1,898	4	3,401	4
Оборотність готової продукції	2	35,155	4	27,617	4	23,275	4
Разом по групі IV		28×2=56		24×2=48		28×4=56	
Всього		184		180		232	
КЛАС		Б		Б		А	

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності об'єкта дослідження

– ігнорування галузевої специфікації позичальників (орієнтація на середньогалузеві значення окремих показників не дає змоги врахувати особливості виду діяльності позичальників, оскільки вони є надто узагальненими);

– неоднозначність нормативних значень окремих показників, відсутність їх практичного обґрунтування;

– суб'єктивність під час формування вибірки показників, зокрема якісних, які підлягають аналізу, та врахування вагомості впливу окремих показників на загальні результати аналізу;

– відсутність єдиного класифікатора кредитоспроможності та надійності підприємств;

– внутрішні методики (оціночні коефіцієнти) не враховують усі фінансові параметри, що впливають на кредитний ризик;

– недостатній рівень об'єктивності показників звітності через можливість маніпулювання показниками на деяких рівнях менеджменту [5, с. 27].

Перевагою даної методики, на нашу думку, є те, що в ній чітко охарактеризовано класи кредитоспроможності підприємства, що сприяє прийняттю ефективних управлінських рішень.

«Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» нівелює недоліки попереднього Положення, у результаті чого дає можливість врахувати сферу господарської діяльності підприємства, його розмір та особливості побудови вітчизняних форм звітності; дає можливість присвоєння однакового

класу позичальникам з однаковими показниками звітності незалежно від банку та регіону його розташування; враховує показник ризику кредиту.

У результаті проведеного порівняльного аналізу оцінки кредитоспроможності підприємства, на нашу думку, можна виділити такі недоліки оцінки кредитоспроможності на основі «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями»:

– не визначено чіткої характеристики класу позичальника (на основі цього не можна зробити однозначного висновку щодо рівня кредитоспроможності підприємства);

– деякі індикатори під час визначення інтегрального показника сприяють завищенню показника, що не завжди є обґрунтованим;

– не враховуються якісні критерії та фактори діяльності підприємства.

В Україні немає єдиної стандартизованої методики оцінки кредитоспроможності. Причинами цього, як зазначають О. Вовчак та Н. Меда, є: історично сформовані практичні підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника та особливості індивідуальної культури кредитування; консервативність поглядів вітчизняних банків щодо вибору інструментарію оцінки кредитоспроможності позичальника; недостатність кваліфікованого персоналу банків, здатного ефективно впровадити в бізнес-процеси банку сучасні методи та моделі оцінки кредитоспроможності позичальників; недосконалість законодавчої нормативної бази, яка змушує банки довільно

Таблиця 2

Оцінка рівня кредитоспроможності ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» у 2013–2015 рр. згідно з моделлю розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Коефіцієнт покриття	0,563	0,877	1,245
Проміжний коефіцієнт покриття	0,500	0,660	0,947
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,661	0,711	0,846
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ)	-0,049	0,124	0,048
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА)	0,199	0,341	0,238
Коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	0,001	0,010	0,003
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	3,260	2,660	3,325
Значення Z	1,35	1,71	2,00
Клас позичальника	клас 2	клас 1	клас 1

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності об'єкта дослідження

вибирати порівняльні величини фінансових показників у відповідних видах діяльності, визначати сукупність таких показників [6, с. 13].

Висновки з цього дослідження. Отже, методика оцінки кредитоспроможності вітчизняних підприємств потребує подальшого доопрацювання. Основними напрямками вдосконалення методики оцінки кредитоспроможності підприємств, на нашу думку, є

такі: обґрунтування порядку інтерпретації та визначення характеристики класів позичальників – юридичних осіб; запровадження методики оцінки якісних показників та переведення їх у кількісні еквіваленти в процесі визначення рівня кредитоспроможності підприємства; оптимізація окремих індикаторів, що використовуються для показників фінансового стану підприємств-позичальників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 № 23.
2. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : [монографія] / А.О. Єпіфанов [та ін.] ; за ред. доктора економічних наук А.О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 286 с.
3. Рудченко І.В. Кредитоспроможність позичальника як критерій формування кредитних відносин / І.В. Рудченко // Держава та регіони. – 2008. – № 5. – С. 162–166.
4. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями банків : Постанова Правління НБУ від 06.07.2000 № 279 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Терещенко О.О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб / О.О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 1. – С. 26–30.
6. Вовчак О. Модернізація підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників банків / О. Вовчак, Н. Мада // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 12. – С. 11–15.